

Ύπνε μου κι έπαρέ μου το

1 Το δημοτικό τραγούδι

Εισαγωγή

Τα δημοτικά τραγούδια είναι δημιουργήματα των παλαιών αγροτικών κοινοτήτων. Τότε οι άνθρωποι τα συνέθεταν κατά κύριο λόγο για να τα τραγουδούν και πολλά από αυτά για να τα χορεύουν. Συνθέτης τους ήταν ένας ικανός στιχουργός και, αν το τραγούδι άρεσε, διαδιδόταν και έξω από την κοινότητα, σε άλλες περιοχές. Οι άλλες κοινότητες που το έπαιρναν να το τραγουδήσουν συχνά έκαναν μικρές αλλαγές και έτσι προέκυψαν οι παραλλαγές.

Πολλά είδη δημοτικών τραγουδιών υποστηρίζεται ότι έχουν την καταγωγή τους στην αρχαιότητα (του γάμου, παραλογές). Τα ακριτικά πρέπει να ξεκίνησαν από τον 9ο με 10ο αιώνα, ενώ τα κλέφτικα ανήκουν σε νεότερα χρόνια (18ος και 19ος αι.).

Τα δημοτικά ανάλογα με το θέμα τους χωρίζονται σε: ιστορικά κλέφτικα, ακριτικά, παραλογές, ερωτικά, κάλαντα, νανουρίσματα, του γάμου, της ξενιτιάς, μοιρολόγια κ.ά.

Χαρακτηριστικά των δημοτικών τραγουδιών

1. Είναι τραγούδια λυρικά, γιατί εκφράζουν συναισθήματα.
2. Εμπνέονται το θέμα τους από τη φύση ή την κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Άνθρωπος και φύση έχουν στο δημοτικό τραγούδι στενό δεσμό.
3. Η υπόθεσή τους επικεντρώνεται σε ένα κυρίως γεγονός ή ιδέα και γενικά αποφεύγεται η λεπτομέρεια.
4. Συνήθως τονίζεται περισσότερο ένα μόνο στοιχείο της προσωπικότητας των ηρώων (ομορφιά, γενναιότητα κ.ά.).

Τεχνική

- **Μέτρο και στίχος:** το πιο συνηθισμένο μέτρο στο δημοτικό τραγούδι είναι το ιαμβικό και ο στίχος του έχει συνήθως δεκαπέντε συλλαβές (δεκαπεντασύλλαβος).
- Τις περισσότερες φορές δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία.
- Ο στίχος είναι μεγάλος και χαρακτηρίζεται από συντακτική αυτοτέλεια και νοηματική πληρότητα. Συχνά, χωρίζεται σε δύο ημιστίχια (8+7 συλλαβές).
- Υπάρχει ισορροπία ανάμεσα στα συντακτικά μέρη ενός ή περισσότερων στίχων, με ανάλογη ισορροπία στο μέτρο και στα νοήματα (αρχή της ισομετρίας). Το βάρος του νοήματος πέφτει στο πρώτο ημιστίχιο, ενώ το δεύτερο συμπληρώνει ή επαναλαμβάνει ή αντιπαρατίθεται στο νόημα του πρώτου.

- Το νόημα συχνά διαρθρώνεται σε τρία μέρη (τριμερές σχήμα). Η τριμερής αυτή κλιμάκωση μπορεί να καταλαμβάνει έναν ή δύο στίχους, π.χ. «Θάλασσα, πικροθάλασσα και πικροκυματούσα» (έναν στίχο), «του Κωνσταντίνου του μικρού, τ' Αλέξη τ' ανδρειωμένου / και του μικρού Βλαχόπουλου του καστροπολεμίτη» (δύο στίχοι).
- **Γλώσσα** του δημοτικού τραγουδιού είναι η απλή δημοτική, γεμάτη ζωντάνια και δύναμη.
- Χρησιμοποιούνται περισσότερο τα ουσιαστικά και τα ρήματα, που δίνουν κίνηση.
- Απαραίτητο στοιχείο του δημοτικού τραγουδιού είναι ο διάλογος.
- Τα πιο συνηθισμένα σχήματα λόγου στο δημοτικό τραγούδι είναι η επανάληψη, η αντίθεση, η μεταφορά, η υπερβολή, η προσωποποίηση κ.ά.
- Σε πολλά δημοτικά τραγούδια συναντάμε άστοχα ερωτήματα, π.χ.: «Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;».
- Στα δημοτικά τραγούδια υπάρχουν σταθεροί εφραστικοί τρόποι, τα λεγόμενα εκφραστικά μοτίβα.
- Κοινό χαρακτηριστικό είναι ο παμψυχισμός. Όλα τα άψυχα αποκτούν φωνή και συμπεριφέρονται ως ανθρώπινες οντότητες. Π.χ.: «Ο Όλυμπος κι ο Κίσαβος τα δυο βουνά μαλώνουν».

Το δημοτικό τραγούδι στη σύγχρονη εποχή

Στη σύγχρονη εποχή έχουν εκλείψει οι αιτίες που συντελούσαν στη σύνθεση των δημοτικών τραγουδιών, γι' αυτό και σε γενικές γραμμές αυτά δε δημιουργούνται πλέον. Ωστόσο υπάρχουν ορισμένες περιοχές στην ύπαιθρο, μεταξύ των οποίων και το νησί Κάρπαθος, όπου η λαϊκή παράδοση διατηρείται ακόμα ζωντανή και ανανεώνεται. Αυτό συμβαίνει κυρίως με ορισμένα είδη δημοτικών τραγουδιών όπως τα δίστιχα (μαντινάδες).

Τα δίστιχα αντέχουν στο χρόνο, γιατί, ενώ διατηρούν στοιχεία της παράδοσης, μπορούν να προσαρμόζονται και στις σύγχρονες συνθήκες. Σε αυτό συντελούν η πρωτοτυπία τους και το ότι η σύνθεσή τους γίνεται αυθόρμητα (αυτοσχεδιασμός). Τα δίστιχα ή τετράστιχα είναι συνήθως δεκαπεντασύλλαβα και έχουν ομοιοκαταληξία.

2 Το ποίημα

Εισαγωγή

Το δημοτικό τραγούδι «Ύπνε μου κι έπαρέ μου το» προέρχεται από το νησί Κάρπαθο (Δωδεκάνησα) και είναι ένα νανούρισμα.

Τα νανουρίσματα τραγουδιούνται για να ηρεμήσουν και να κοιμίσουν το βρέφος. Εκφράζουν τα αισθήματα στοργής της μάνας και την έγνοια της να μεγαλώσει το μωρό της. Η μάνα, καθώς τα τραγουδάει, ξεφεύγει από την πραγματικότητα και κάνει όνειρα για το μέλλον του παιδιού της. Η γλώσσα των τραγουδιών αυτών είναι απλή αλλά και γεμάτη νοήματα που έχουν τη ρίζα τους σε αρχαίες τελετές και μύθους.

Και το συγκεκριμένο νανούρισμα τραγουδιέται σε τελετή που συνεχίζεται μέχρι σήμερα στην Κάρπαθο και σε άλλα νησιά της Δωδεκανήσου. Η τελετή αυτή γίνεται επτά ημέρες μετά τη γέννηση ενός παιδιού (το έθιμο των «εφτά»). Οι συγγενείς πηγαίνουν στο σπίτι του νεογέννητου να γιορτάσουν το γεγονός. Βάζουν το βρέφος σε μεταξωτή κουβέρτα και δύο πρωτότοκα κορίτσια, κρατώντας την κουβέρτα απ' τις άκρες, το κουνούν και του τραγουδούν αυτοσχέδια δίστιχα (μαντινάδες) που τα συνθέτει η μητέρα ή η γιαγιά. Καλώντας τον ύπνο να το πάρει («κι έπαρέ μου το») για να το κοιμίσει γλυκά, δίνουν στο μωρό ευχές και του λένε παινέματα. Το έθιμο έχει τη ρίζα του στην αρχαιότητα.

Ο τόνος του συγκεκριμένου τραγουδιού είναι λυρικός και το περιεχόμενο ευχетικό και επαινετικό.

Θέμα του τραγουδιού είναι το νανούρισμα του μωρού με επίκληση στον ύπνο να το κοιμίσει αλλά και με προτροπές για ήρεμο ύπνο προς το ίδιο το μωρό, οι οποίες συνοδεύονται από επαίνους και ευχές.

Σύντομη απόδοση του περιεχομένου

Η μάνα (ή η τραγουδίστρια που λέει το νανούρισμα) καλεί τον ύπνο να κοιμίσει την κόρη της τάζοντάς του ως αντάλλαγμα σπουδαία δώρα, ενώ δώρα υπόσχεται επίσης και στο ίδιο το βρέφος αν κοιμηθεί ήρεμα. Στη συνέχεια το επαινεί και του δίνει ευχές για καλή τύχη, ενώ παρακαλεί τον ύπνο να του δώσει όνειρα γλυκά και να της το μεγαλώσει γρήγορα. Τέλος, εύχεται στο παιδί να έχει την προστασία της Παναγίας, του Χριστού και του Αι-Γιάννη και να ζήσει μια ζωή πλούσια και αρχοντική.

Βασική ιδέα του τραγουδιού είναι η αγάπη και η τρυφερότητα της μάνας για το νεογέννητο παιδί της, αλλά και η έγνοια της για το μέγαλωμα και την τύχη του στη ζωή.

Το ποίημα μπορεί να χωριστεί σε **τέσσερις ενότητες**:

1η ενότητα (στ. 1-7): «Ύπνε μου κι έπαρέ μου το...με το πολύ λουάρι».

Επίκληση στον ύπνο να κοιμίσει το μωρό, με υπόσχεση ανταλλάγματος.

2η ενότητα (στ. 8-13): «Κοιμήσου που παράγγειλα...να κουβαλεί να φέρνει».

Προτροπή προς το μωρό να κοιμηθεί, με υποσχέσεις, επαίνους και ευχές.

3η ενότητα (στ. 14-17): «Κι αν την επάρεις ύπνε μου...μεγάλο φέρε μού το».

Παράκληση στον ύπνο να χαρίσει στο μωρό γλυκά όνειρα και να το μεγαλώσει.

4η ενότητα (στ. 18-21): «Κοιμήσου με την Παναγιά...σ' αρχοντικά μεγάλα».

Ευχές για προστασία του βρέφους από την Παναγία και το Χριστό και για πλούσια ζωή.

Ερμηνευτικές επισημάνσεις

- Το τραγούδι είναι σχετικά σύγχρονο, αλλά προέρχεται από κάποιο παλαιότερο. Αυτό φαίνεται και από την **ανάμειξη** στοιχείων της παράδοσης με στοιχεία της σύγχρονης ζωής.
- Το τραγούδι έχει συντεθεί με βάση το **ομοιοκατάληκτο δίστιχο**.
- Η μάνα απευθύνεται μια στον ύπνο και μια στο βρέφος.
- Ο ύπνος, που είναι προσωποποιημένος, αποτελεί στοιχείο μυθολογικό.
- Το μυθολογικά στοιχείο (Ύπνος, μοίρα) συνυπάρχουν στο τραγούδι με τα χριστιανικά (αναφορά στην Παναγία, το Χριστό, τον Αι-Γιάννη).

Γλώσσα

Η γλώσσα του τραγουδιού είναι απλή δημοτική με λέξεις από την τοπική διάλεκτο της Καρπάθου (έπαρε, επάρεις, τώπαρε, ναούρισε, λουάρι, τα χάντρα, λουαριάζουσι). Στο λεξιλόγιο κυριαρχούν τα ουσιαστικά και τα ρήματα, ενώ τα επίθετα είναι λίγα (ακριβή, καλό, μικρό, μεγάλο).

Κυριότερα εκφραστικά μέσα είναι: **προσωποποιήσεις** του ύπνου («ύπνε να-νούρισέ το», «κουλούρια τάισέ το», «μεγάλο φέρε μού το» κ.ά), της μοίρας και του ριζικού («κι η μοίρα σου να υφαίνει», «το καλό σου ριζικό να κουβαλεί να φέρνει»). Υπάρχουν επίσης **υπερβολές** («αν μου το πάρεις ύπνε μου τρεις χώρες σου χαρίζω», «κοιμήσου που να κοιμηθείς στο μέλι και στο γάλα»), **επαναλήψεις** («ύπνε μου κι έπαρέ μου το, ύπνε νανούρισέ το», «τρεις χώρες σου χαρίζω / τρεις χώρες και τα τρία χωριά και τρία μοναστήρια»), **ασύνδετα** («πάρτη σε περιβόλια σε κυπαρίσσια σε δεντριά σε μήλα σε κυδώνια»), **πολυσύνδετα** («τρεις χώρες και τα τρία χωριά και τρία μοναστήρια») κ.ά.

Ο ιδεολογικός κόσμος του τραγουδιού

Στο νανούρισμα προβάλλονται αρκετές ιδέες. Μία από αυτές είναι η μεγάλη αξία που έχει για την ελληνική οικογένεια η γέννηση ενός παιδιού. Αυτό οδηγεί σε **υπερβολές τρυφερότητας** και αγάπης, όπως αυτές εκφράζονται με τις παρακλήσεις της μάνας προς τον ύπνο και τις υποσχέσεις για μεγάλα ανταλλάγματα (χάρη και αντίχαρη).

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η σημασία που δίνεται στα πλούτη ως συστατικού

της ευτυχίας. Η αντίληψη αυτή δικαιολογείται από τη στέρηση που είχαν σε υλικά αγαθά οι κοινωνίες που αντιπροσωπεύονται από αυτά τα τραγούδια. Δικαιολογείται επίσης από την τάση ονειροπόλησης της μητέρας στη διάρκεια του τραγουδιού, κατά την οποία κυριαρχούν εικόνες πλούτου και αφθονίας αγαθών.

Χαρακτηριστική είναι ακόμα η πίστη στη μοίρα, που αποτελεί κατάλοιπο πα-
νάρχαιων αντιλήψεων, και η παράλληλη πίστη στα πρόσωπα της χριστιανικής θρη-
σκείας. Η συνύπαρξη παγανισμού (ειδωλολατρικών αντιλήψεων) και χριστιανι-
σμού είναι εντελώς φυσική μέσα στη σκέψη και την αντίληψη των απλών ανθρώπων.

Σημαντική είναι, τέλος, η ιδέα ότι το παιδί, όταν βυθίζεται στον ύπνο, μεγαλώ-
νει γρήγορα (ο ύπνος τρέφει τα παιδιά). Στο σημείο αυτό είναι χαρακτηριστική η
ανυπομονησία της μάνας να δει το παιδί της να μεγαλώνει γρήγορα. Αυτό δείχνει
την ενδόμυχη αγωνία της για το νεογέννητο, το οποίο απειλείται ακόμα και στη
σύγχρονη εποχή από πολλούς κινδύνους.

Στο τραγούδι υπάρχει ανάμειξη στοιχείων παλαιότερων εποχών με τη σύγχρο-
νη. Τα στοιχεία που αποκαλύπτουν την παλαιά καταγωγή του τραγουδιού είναι οι
αναφορές στην Αλεξάνδρεια και στην Κωνσταντινούπολη με τον άπειρο πλούτο
της, το δώρο που τάζει η μητέρα («τσεμπέρι με τα χάντρα»), ο τρόπος που αυτή
εύχεται και το περιεχόμενο των ευχών της («να κοιμηθείς στο μέλι και στο γάλα,
να σε βάλει η μοίρα σου σ' αρχοντικά μεγάλα» κτλ.). Ένα στοιχείο της σύγχρονης
εποχής είναι η αναφορά σε γιατρούς και δικηγόρους, επαγγέλματα που προτιμούν
οι γονείς σήμερα για τους συζύγους των κοριτσιών τους.

Σχέση με το

δημοτικό τραγούδι

Το νανούρισμα έχει τα τυπικά γνωρίσματα του δημοτικού τρα-
γουδιού:

α) Έχει στίχο ιαμβικό (υύ, υύ, υύ...) δεκαπεντασύλλαβο.

β) Ακολουθεί τον κανόνα της ισομετρίας: το δεύτερο ημιστίχιο επαναλαμβάνει
το νόημα του πρώτου («Ύπνε μου κι έπαρέ μου το, / ύπνε νανούρισέ το»), το
συμπληρώνει («κι αν έχει μήλα κόψε του / κουλούρια τάισέ το») ή το προεκτεί-
νει («κι αν την επάρεις ύπνε μου / πάρτη σε περιβόλια») ή είναι αντίθετο σε αυτό
(«μικρό μικρό μού τώπαρε / μεγάλο φέρε μου το»).

γ) Έχει τριμερή σχήματα («Τη Κάρπαθο με τα νερά τη Ρόδο με τα πλούτη και
τη Κωνσταντινούπολη με το πολύ λουάρι»). (Βλέπε και εισαγωγικά για το δημοτι-
κό τραγούδι, ενότητα 1.3, «Τεχνική».)

δ) Έχει ως βάση του το ομοιοκατάληκτο δίστιχο (π.χ. «Κοιμήσου που να
κοιμηθείς στο μέλι και στο γάλα / και να σε βάλει η μοίρα σου σ' αρχοντικά
μεγάλα»).

ε) Τα σχήματα λόγου είναι τα ίδια που χρησιμοποιεί γενικά το δημοτικό τραγούδι.